

DOI: 10.33310/2519-2809-2019-47-1-95-97

УДК 94 (477). «1919»

ВЛАДИСЛАВ ПАРХОМЕНКО

доктор історичних наук, професор кафедри історії

Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

м. Миколаїв, Україна

e-mail: vlad10031974@gmail.com

ІСТОРИКО-МЕМУАРНА СПАДЩИНА Л. ЧИКАЛЕНКА ПРО ПОДІЇ 1919 Р. В УКРАЇНІ

У статті на підставі спогадів громадського діяча Л. Чикаленка висвітлено події Української революції у 1919 р. Розповідається про втрату військами Директорії Києва, зустрічах мемуариста з Є. Петрушевичем та С. Петлюрою, переговори з представниками Дону та Кубані.

Ключові слова: Чикаленко, мемуари, Директорія, Українська революція.

У 2019 році відзначаються 100-роковини подій Української революції, зокрема проголошення акту Соборності та періоду Директорії УНР. Важливе місце при дослідженні та висвітленні тих визначальних подій посідають мемуарні свідчення сучасників. Серед численної мемуарної літератури про цю добу зокрема таких діячів, як голови Директорії В. Винниченка, прем'єр-міністрів Б. Мартоса та І. Мазепи, військових О. Греківа та М. Омеляновича-Павленка, значне місце посідають і спогади Л. Чикаленка. Народився Лев Євгенович Чикаленко (1888–1965) в родині українського громадського діяча Є. Чикаленка, був секретарем Центральної Ради, співпрацював в Українській Академії наук, після поразки визвольної боротьби, опинився в еміграції. У 1963 році в Нью-Йорку опубліковано його спогади про визвольні змагання 1919–1920 рр. [1]. Потім їх перевидано вже в незалежній Україні київським видавництвом «Темпора» в 2011 р. [2].

Свої спогади Л. Чикаленко розпочинає з 30 серпня 1919 р., тобто з дня здобуття армією Директорії УНР Києва. Мемуарист який тоді проживав у місті, згадував, що кияни були здивовані побачивши на вулицях республіканські війська в австрійській уніформі, адже це були галицькі підрозділи збройних сил Директорії під командуванням генерала А. Кравса [1, с. 5]. Несподівано для всіх, наступного дня, через Ланцюговий міст до Києва увійшли білогвардійські частини Доброволь-

чої армії А. Денікіна. Між українським і білогвардійським командуваннями виник конфлікт, що призвело до втрати Директорією Києва. Галицький генерал А. Кравс погодився на вимогу білогвардійців, і відвів свої війська на 25 км, на захід, від Києва. Серед українського війська відразу поширилися невдоволення та чутки про «зраду» галичан.

Ця подія знайшла значний відгук в мемуарній літературі. Так, очільник Директорії В. Винниченко відзначав, що існував наказ Головного отамана С. Петлюри не вступати в збройні сутички з білогвардійцями, відповідно галицький генерал А. Кравс, війська якого зайняли Київ, його лише виконав [3, с. 448–449]. Аналогічно пояснював причини відведення військ УНР із міста і генерал М. Омелянович-Павленко, вказуючи на розпорядження уникати боїв із армією Денікіна [4, с. 196]. І. Мазепа наголошував на тому, що галицькі військові були недостатньо політично підготовлені та не знали реалій життя Наддніпрянської України. На його думку, висловлену в спогадах, шанси укріпитися в Києві були, враховуючи незначну кількість білогвардійського загону, що увійшов у місто. Однак А. Кравс не прийняв бою через те, що не вбачав у денікінцях ворогів, а розглядав їх швидше, як союзника проти більшовиків [5, с. 259]. Серед деяких лідерів УНР також були сподівання про встановлення «демаркаційної» лінії по Дніпру з Добровольчою армією.

Проте лідери ЗОУНР і галицьке командування, навпаки, у всьому звинуватили керівництво Директорії. 9 вересня у часописі «Стрілець» (друкований орган Галицької армії) з'явилася стаття О. Назарука під заголовком «До булави треба голови». Вже сама її назва була скерована проти Петлюри як Головного отамана. У статті зазначалося, що галицьке військо хоробро билось із ворогом і здобуло столицю; а уряд нічого не зробив, щоб дізнатися де саме знаходиться ворог, і не подбав про своєчасне зруйнування мостів через Дніпро [5, с. 265].

Сам Чикаленко, розповідаючи про ті події, відзначав, що він та київський міський голова Рябцев зустрілися з представником Добровольчої армії полковником Стеселем, але той відмовився вести переговори з військами Директорії, заявивши, що українці набагато гірше більшовиків, адже йдуть проти «єдиної та неподільної Росії». Денікінські офіцери, доволі брутально, зробили зауваження Чикаленку, щоб той припинив спілкуватися з ними українською мовою. Прикметно, що один солдат Добровольчої армії встиг сказати Чикаленку, що серед їхнього війська чимало полтавців і харків'ян, і воювати проти українців вони не будуть [2, с. 338]. Проте у вересні 1919 р. між військами Директорії та збройними силами А. Денікіна розпочалися бойові дії.

За рішенням українського Комітету громадських організацій, Л. Чикаленка відкомандировано до Кам'янця-Подільського, де перебував тоді уряд, щоб з'ясувати обставини які призвели до «несподіваної» втрати Києва. Там Л. Чикаленко зустрівся із очільником ЗОУНР Є. Петрушевичем. Останній зустрів Чикаленка дуже привітно, адже був знайомий з його батьком. Мемуарист запитав: чому ж відбулася «київська трагедія» і війська генерала Кравса залишили місто? Є. Петрушевич відповів, що Денікіна підтримуває могутня Антанта, і з нею на конфлікт «ми не підємо» [2, с. 350]. Аргумент Л. Чикаленка, про те, що навесні 1919 р. повстанські загони отамана Н. Григор'єва розгромили «непереможні» війська Антанти і оволоділи Одесою, на Є. Петрушевича ніяк не подіяв. Розсталися Чикаленко і «диктатор» ЗОУНР вже доволі прохолодно і офіційно.

У Кам'янці відбулась і зустріч Чикаленка з Петлюрою. Головний отаман попросив мемуариста нелегально відвідати Новочеркаськ та Катеринодар, і провести переговори з представниками донського та кубанського козацтва щодо можливого співробітництва, адже існуванню їх автономій теж загрожувала великодержавна політика адміністрації генерала А. Денікіна. Українсько-денікінський фронт Чикаленко перейшов у доволі оригінальний спосіб: натовп мішечників на станції Попельня пересаджувався на платформи з українського бронепотягу на денікінський, і опинявся по той бік фронту [1, с. 40–41]. Військові цивільних пасажирів не чіпали, і Чикаленко врешті-решт опинився в Києві.

Далі спогади надають інформацію про подорож мемуариста разом із громадським діячем О. Х. Саліковським у жовтні 1919 р. до Ростова та Новочеркаська. Тут відбулися переговори з представниками Донського кругу та Кубанської ради, делегати яких виказали невдоволення великодержавною політикою генерала А. Денікіна [1, с. 75–76]. Проте місія української делегації завершилася нічим, далі розмов справа не пішла. «Попали в такий час, коли вже людям було не до нас» [2, с. 374].

Спостережливий свідок, Чикаленко у спогадах відзначав, що серед українського селянства, саме за денікінського режиму, значно зросла національна свідомість. Повертаючись із Дону до Києва, мемуаристу довелося чимало спілкуватися з хліборобами. Так, на його думку, в 1917 р. за Центральної Ради селянство було переважно байдужим до національної ідеї. Відтепер селяни жалкували, що на початку року не підтримали своєї, «місцевої», української влади.

Коли Чикаленко повернувся до української столиці, там вже перебували радянські війська, тому автор спогадів відійшов на деякий час від активної політичної діяльності і занурився в наукову роботу в археологічній комісії Академії наук [2, с. 383–384]. На цьому завершуються мемуарні оповідання про події 1919 року. Далі була діяльність Л. Чикаленка в уряді В. Прокоповича, подорож із Румунії пароплавом до Криму для переговорів з генералом

П. Врангелем. Останній заявив українській делегації, що пролита кров між петлюрівцями і денікінцями не повинна стати на заваді спільній меті – визволення батьківщини від більшовиків [2, с. 403–404]. Однак військово-політичні реалії восени 1920 р. були вже зовсім іншими ніж за рік перед цим. Аналіз мему-

арних свідчень Л. Чикаленка про події 1920 року заслуговують на окрему публікацію.

Таким чином, мемуарні свідчення громадсько-політичного діяча Л. Чикаленка є важливим джерелом з історії внутрішніх та зовнішніх чинників, що характеризують становище Директорії УНР у 1919 році.

Список використаних джерел

1. Чикаленко Л. Уривки зі спогадів з років 1919-1920. Нью-Йорк: Наша батьківщина, 1963. 167 с.
2. Чикаленко Л. Уривки зі спогадів з років 1919-1920. // У кн.: Чикаленко Є. Щоденник (1918-1919). Київ: Темпора, 2011. С. 335-414.
3. Винниченко В. Відродження нації: Історія української революції, mareць 1917 р. – грудень 1919 р. Київ: Вид-во політичної літератури, 1990. Ч. 3. 542 с.
4. Омелянович-Павленко М. В. Спогади командарма (1917-1920). Київ: Темпора, 2007. 608 с.
5. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917-1921рр.: Спогади. Київ: Темпора, 2003. 609 с.

References

1. Chikalenko L. Urivki zi spogadiv z rokiv 1919-1920. Nyu-York: Nasha batkivschina, 1963. 167 s.
2. Chikalenko L. Urivki zi spogadiv z rokiv 1919-1920. // U kn.: Chikalenko E. Schodennik (1918-1919). Kyiv: Tempora, 2011. S. 335-414.
3. Vinnichenko V. Vidrodzhennya natsiyi: Istoriya ukrayinskoyi revolyutsiyi, marets 1917 r. – gruden 1919 r. Kyiv: Vid-vo politichnoyi literaturi, 1990. Ch. 3. 542 s.
4. Omelyanovich-Pavlenko M. V. Spogadi komandarma (1917-1920). Kyiv: Tempora, 2007. 608 s.
5. Mazepa I. Ukrayina v ogni j buri revolyuciyyi 1917-1921rr.: Spogadi. Kyiv: Tempora, 2003. 609 s.

Пархоменко В. Историко-мемуарное наследие Л. Чикаленко про события 1919 г. в Украине

В статье на основании воспоминаний общественного деятеля Л. Чикаленко освещены события Украинской революции в 1919 году. Рассказывается о потери войсками Директории Киева, встречах мемуариста с Е. Петрушевичем и С. Петлюрой, переговоры с представителями Дона и Кубани.

Ключевые слова: Чикаленко, мемуары, Директория, Украинская революция.

Parkhomenko V. Historical and memoir heritage of L. Chikalenko about events 1919 in Ukraine

In the article on the basis of remembrances of publicman L. Chikalenko is light up the events of Ukrainian revolution in 1919. Told about a loss by the troops of Directory of Kyiv, meeting of memorialist with Y. Petrushevich and S. Petlyura, negotiations with the representatives of Don and Kuban.

It is marked that opposition over between the leaders of UPR and WUPR was brought to the further dissidence among the political elite of Ukraine, and defeat of liberation fight.

Attention is drawn to the personal context of the formation of the complex of the patriotic memoirs about the events of the Ukrainian revolution, personal motivation to write memoirs.

Analyzing of memoirs heritage turns its degree of objectivity, the importance of admitting an actual material, the value of this information of scientifically balanced picture of the processes of formation of statehood, the international situation and the foreign policy of Ukraine, the reasons of the defeat of the national liberation struggle in 1919.

It is noted that the active involvement of the memoir heritage will contribute to a maximum of an objective picture of historical events, to intensify the study of processes in early XX century by representatives of academic historical scholarship.

Keywords: Chikalenko, memoirs, Directory, Ukrainian revolution.